

Borba sećanja: okviri medijskog predstavljanja jugoslovenske prošlosti¹

Brankica Drašković²

Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Srbija

doi: 10.5937/comman14-21410

Sažetak: Cilj rada bio je da se utvrde okviri sećanja na jugoslovensku prošlost u srpskim medijima u kontekstu dva važna jubileja koja su se preklapila: stogodišnjice od nastanka prve Jugoslavije (Kraljevine SHS) i 75. godišnjice formiranja druge, socijalističke Jugoslavije. Oslanjajući se na teorijske i metodološke paradigme kulture sećanja i koncepte uokvirivanja (framing), analizom je bilo obuhvaćeno izveštavanje pet onlajn izdanja dnevnih listova Blic, Danas, Večernje novosti, Politika, Kurir, kao i u centralnih informativnih emisija Javnog medijskog servisa Radio televizije Srbije i televizije N1 od 28. novembra do 4. decembra 2018 godine. Rezultati sprovedenog istraživanja pokazali su zastupljenost tri okvira: revizionističkog, spektakularizovanog nostalgичnog i kritičkog kontranarativa koji se konstruišu različitim strategijama. Medijsko uokvirivanje jugoslovenske prošlosti odraz je polarizacije u ideološkoj uređivačkoj orijentaciji posmatranih medija i višedecenijske borbe sećanja u javnom diskursu između zvaničnih institucionalnih i nezvaničnih kritičkih, tzv. `kontrasećanja`.

Ključne reči: sećanje, kultura sećanja, mediji, medijski okviri, nostalgija, Jugoslavija, Srbija

¹ Rad je nastao u okviru projekta III 47020 *Digitalne medijske tehnologije i društveno obrazovne promene* koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

² Kontakt sa autorom: dionizije2000@gmail.com.

1. Jugoslavija i borba sećanja

Od samog početka zajednicu Južnih Slovena prati borba različitih načina sećanja, budući da je nastajala i menjala forme³ u dramatičnim i prelomnim istorijskim događajima koji su „nametali duboke promene – od teritorijalnih granica, simbola, preko političkih sistema, ekonomskih uređenja, do socijalne strukture itd.” i u tim smenama se i „sećanje na sve prethodno stalno menjalo” (Velikonja, 2017: 487). Zvaničnu istoriju socijalističke Jugoslavije, čiji svedoci su još uvek brojni, karakterisalo je, kako se ističe, selektivno pamćenje i selektivno zaboravljanje. „Čitalo se o svemu što se kosilo sa proklamovanom frazeologijom zajedništva oličenoj u devizi „bratstvo i jedinstvo“ (Đerić, 2008: 64). Decenijama potiskivana partikularna nacionalna sećanja na netrpeljivosti i međunacionalna ubijanja u prošlosti, sredinom osamdesetih godina prošlog veka isplivavaju na javnu površinu prvo u književnim krugovima i medijima, a potom su i sve snažnije počela da odjekuju u političkom diskursu služeći krajnjem cilju – etničke i nacionalne homogenizacije. Brisanje perioda SFRJ zajedništva iz kolektivnog sećanja njenih građana početkom devedesetih godina sprovedeno je nasilnim metodama – *represivnim brisanjem* (repressive erasure) (Connerton, 2008) u medijima i administrativnim putem. Svi simboli višedecenijskog zajedništva – nazivi ulica, spomenici, police biblioteka i drugi javni prostori bili su oslobođeni od neželjenih istorijskih dimenzija u vrlo kratkom roku (Bejker, 2011). Procesi politike zaborava i politike sećanja (Ugrešić, 2008: 113) bili su osnovne strategije ratnohušakačke propagande. Rat za samostalnost država su političke elite nastavile „ratom za izgradnju nove nacionalne memorije, monopola nad interpretacijom prošlosti i novog kulturnog identiteta“ (Drašković, 2017: 288). On je rezultirao stigmatizacijom poluvekovnog perioda mira i suživota u socijalizmu, a nova „oslobodilačka kultura sećanja je na hazardan i osvetnički način selektivnu prošlost povezala sa konkretnim i trajnim predrasudama o Drugome“ (Kuljić, 2006: 28).

Oprečni stavovi u javnom diskursu danas se kreću se u rasponu od toga da je kao utopijska ideja bila osuđena na propast od samog ujedinjenja, do toga da se ona mogla održati da se istrajalo u uvođenju istinske demokratije i da se u njenu demontažu nisu umešale velike sile. U srpskim medijima, kao i u

³ U dva različita oblika uređenja postojala na istorijskoj sceni više od sedam decenija. Zajednica je zvanično konstituisana 1.12. 1918. kao Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, a od 1929. nosila je naziv Jugoslavija. Socijalistička federativna republika, odnosno tzv. Titova Jugoslavija postojala od 1943. do 1991. godine. Treća krnja SR Jugoslavija sastavljena od Srbije i Crne Gore trajala je od 1991. do 2003. godine

istoriografiji, kako primećuje Vučetić, dominira „crno-beli i pojednostavljen“ pogled pogled na tu zemlju: „demonizovani i idealizovani“ (Vučetić, 2018:1, para 3). Konstrukt Jugoslavije kao „komunističke tamnice“ čijih okova su svi želeli da se oslobode nije dominantna slika samo srpske strane sećanja. Ona je široko rasprostranjena u javnom diskursu svih njenih bivših republika i „sve što se odnosi na termin *jugo* sugeriše nazaustavljivi civilizacijski pad i moralnu katastrofu“ (Velikonja, 2013:11). Hrvatska se od samog početka svim silama borila za njeno isključenje iz nove nacionalne svesti zanemarujući činjenicu da je ona bila put do njihove današnje samostalnosti. Kao opasnost koja bi mogla da ugrozi „novu nacionalističku sliku prošlosti“ (Kuljić, 2002b: 196), našla je svoje mesto i u Ustavu Republike Hrvatske, a njeno stigmatizovanje u javnosti sve vreme služi kao platforma nacionalističkim liderima za skupljanje jeftinih dnevno-političkih poena. Sve ono zbog čega je Jugoslavija bila svojevremeno međunarodno priznata: borba protiv fašizma, otpor staljinizmu ili doprinos u razvoju politike Pokreta nesvrstanih, rekonstruiše se iz iskrivljenog ugla. „S narastanjem nacionalizama, narastao je i fenomen koji su analitičari nazvali anti-antifašizam, što je sve više značilo rehabilitaciju pokreta koji su bili ideološki bliski s fašističkim i nacističkim snagama s kojima su tokom rata sarađivali“ (Stojanović, 2017, para. 4). Tako su „pobednici i poraženi iz Drugog svetskog rata zamenili mesta u zvaničnom istorijskom narativu“ (Drašković, 2017: 249).⁴ Oko imenovanja uzroka i glavnih krivaca ratova vođenih devedesetih godina, takođe se vodi konstantni „rat sećanja“ u kojem vladajuće elite, naročito, preko godišnjih praznika i komemoracija učvršćuju suverenitet novih država, ističu vlastite žrtve i tuđa nedela i sračunato bude nove konfliktne emocije (Kuljić, 2012).

S druge strane, negativna slika Jugoslavije u direktnom je kontrastu sa trendom oživljavanja pozitivnih slika iz socijalističke epohe i to, pre svega, u individualnim sećanjima običnih građana i artefaktima popularne kulture. U njima je Jugoslavija idealizovana, „očišćena od svih slabosti i grešaka“ (Velikonja, 2010: 133). Uzroci paralelnog postojanja „jugofobije i jugofilije“ (Velikonja, 2013), u javnom diskursu leže u složenom društveno-političkom i kulturnom kontekstu kojeg je oblikovao turbulentan tranzicioni period. Sve evidentniji pokazatelji propasti oba projekta elita sa kojima je građanima u izgradnji novih država obećavan bolji život, a to su neoliberalni kapitalizam u političkom i ekonomskom i etno-nacionalizam u kulturnom smislu, bili su osnova za neočekivano snažan

⁴ U Srbiji i Hrvatskoj četnici i ustaše postali su bili su borci za slobodu, dok su drugi postali okupatori i nacionalni neprijatelji, a u slovenačkoj verziji revizionistički narativ boračkih organizacija ističe „da bez partizanstva ne bi bilo ni samostalne Slovenije“ (Velikonja 2017: 499).

talas nostalgije. Žal za bivšom zemljom razvio se jer „službena revizija nije mogla kontrolisati nostalgiju koja je osećajna komponenta pamćenja“ (Kuljić, 2002b: 196). Međutim, oživljavanje sećanja u javnom prostoru poslužilo je preduzetnim pojedincima⁵ i medijima za spektakularizaciju nostalgije⁶ koja u prvom planu ima banalizovanu i „jeftinu prodaju sentimenta fenomena jugoslovenske mitologije“ (Drašković, 2013: 46), koja političkim elitama sve vreme omogućava da „zadovoljno tapšu ovim banalizacijama, dok i dalje utvrđuju gradivo revizionističkih narativa“ (Popović, 2013).⁷ Sa druge strane, zagovornici kritičkog propitivanja sećanja na modernističke i emancipatorske ideje Jugoslavije ističu neophodnost sveobuhvatnijeg sagledavanja činjenica iz prošlosti koje mogu biti ključne za politike budućnosti u postjugoslovenskim društvima (Petrović, 2012). To sećanje, kako ističe Majstorović, kao neka vrsta metaforičke *psihooanalize* može biti ključno za dalje razumevanje i odnos prema postjugoslovenskoj stvarnosti i ratovima koji su vođeni devedesetih godina (Majstorović, 2011).

Polazeći od celokupnog šireg konteksta, u radu nas je interesovalo da ispita-
mo u kakvim se interpretativnim okvirima (eng. *frames*) predstavlja sećanje na jugoslovensku prošlost u medijskim tekstovima. Konkretno, o kojim temama i na koji način su srpski mediji izveštavali o obeležavanju stogodišnjice od osnivanja prve i 75. godišnjice od formiranja druge Jugoslavije i kako su postavljali i prenosili okvire sećanja imajući u vidu širu sliku društveno-političkih i kulturnih procesa u kojima se već decenijama pod uticajem revizionističkih narativa tendenciozno iskrivljavaju, potiskuju i odbacuju nekadašnje ideje o zajedništvu Južnih Slovena. Skoro tri decenije od kako je nestala sa istorijske scene, rasprave o njenom nastanku, višedecenijskom postojanju, nasleđu, uzrocima i posledicama tragičnog raspada, još uvek ne jenjavaju, a borba sećanja koja se vodi stoji kao nepremostiva prepreka u normalizaciji odnosa svih zemalja koje su nastale iz Jugoslavije.

⁵ Otvoren je veliki broj kafića sa nazivima *Tito*, *Nostalgija*, *Centralni komitet* koji su opremljeni predmetima i simbolima koji podsećaju na život bivše Jugoslavije. Multimedijalna izložba posvećena životu običnog čoveka od 1950. do 1990. pod nazivom *Živeo Život* obišla je mnoge gradove. U predgrađu Subotice jugonostalgicar Blaško Gabrić je 2003. godine na svom zemljištu osnovao *Mini Jugoslaviju*. Snimljeni su brojni filmovi i serije i emisije, od igranih, dokumentarnih, do isključivo zabavnih formi.

⁶ Preovlađujući narativi kojima se konstruišu slike sećanja, naročito u televizijskim serijama i šou-programima jesu blistavo razdoblje, slobodna zemlja, zemlja bratstva i jedinstva, vreme bezbrižnosti i sigurnosti, doba pravih vrednosti, stara dobra vremena i drugi (Radović, 2015).

⁷ Popović Milica „(Bivša)Jugoslavija u očima pionira“ (Zarez, br. 368, 10. 10. 2013).

2. Kultura sećanja i mediji

Smatra se da svaka sadašnjost nameće okvir dozvoljenog tumačenja prošlosti, odnosno, da se do slika sećanja dolazi „pomoću podataka pozajmljenih iz sadašnjosti, unapred smišljene rekonstrukcije ili, štaviše, pomoću rekonstrukcija ranijih perioda u kojima su predstave o prošlosti već prošle promene” (Albvaks, 2013: 270). Tako da kulturu sećanja s jedne strane čine „obraci nasleđivanja, prenošenja, planskog ili spontanog zaboravljanja ili potiskivanja sećanja koje je u skladu sa interesima različitih društvenih grupa“, a sa druge strane ona predstavlja i „manje ili više svestan pojedinačni, grupni/kolektivni odnos prema zbivanjima iz prošlosti, kod kojeg pojedinci i grupe koriste prošlost da bi se razgraničili od drugog i izgradili identitet“ (Kuljić, 2006: 8). Dakle, sećanje „nije neutralan ili samo idejni koncept, već aktivna performativna i, u pravilu, ostvarena kulturna ideja, društvena praksa i politički projekat“ (Velikonja, 2017: 491). Koliko god „sadašnjost čvrsto drži u šaci prošlost“, isto tako „prošlost – a pogotovu traumatična – drži u šaci sadašnjost“ (Asman, 2011:361). To znači da sećanja mogu da predstavljaju građu od koje su „sačinjeni sukobi i agresivni mitovi“ i, uprkos tome što su neophodna za preživljavanje, toliko su i opasna. Zato, cilj svakog kulturološkog istraživanja mora da bude razotkrivanje „opasne dinamike konstrukcije kolektivnog sećanja i da razvije kriterije kojima se negativne snage mogu objektivno meriti“ (Asman, 2011: 362).

Medijsko predstavljanje prošlosti (filmovi, dokumentarne emisije, knjige ili veb-sajtovi) ima važnu ulogu u aktiviranju, oblikovanju i učvršćivanju kulturalnog pamćenja. Sakupljajući individualna sećanja, nameću ih i utiskuju u kulturalno pamćenje i na taj način mediji predstavljaju svojevrsne banke sećanja (Nora, 2007), ali sami mediji, kako ističe Asman, ne proizvode nikakvo pamćenje. Šta će se zadržati u kulturalnom pamćenju najpre zavisi od toga koliko je neko medijsko delo podstaklo raspravu, da li se često citira i ponovo recipira. Imajući u vidu aktuelni kontekst isključivo tržišne logike proizvodnje medijskih sadržaja, koja se smatra razaračem funkcionalnog pamćenja jer ne formuliše trajne vrednosti već razmenjuje proizvode i informacije, masovni mediji samo preuzimaju „loptu pamćenja i bacaju je u društvo da cirkuliše“ (Asman, 2011: 315). Tako neki okviri sećanja prerastaju u zaborav koji „obuhvata različite radnje, postupke i strategije kojima se ono praktično i simbolički ostvaruje: *brisanje, prikriivanje, sakrivanje, ćutanje, promenu funkcije, ignorisanje, neutralizovanje, poricanje, gubljenje*” (Asman, 2018: 19–23). Istražujući zašto mediji

potiskuju u zaborav neke događaje u određenom kontekstu, Pol Connerton (Paul Connerton) u knjizi *Memory Studies (Studije sećanja)* definisao je sedam tipova zaborava⁸ i utvrdio da modeli zaboravljanja, osim što imaju različite agense⁹, imaju svoje i različite funkcije i vrednosti. Kada je reč samo o novinarstvu, bilo da su pitanju reporterski izveštaji o komemoracijama ili da se novinari u stvaranju složenijih medijskih sadržaja služe arhivskom građom kao izvorom informacija, može se reći da je na ovaj ili onaj način sećanje uvek prisutno u vestima. Međutim, novinari sve češće u svojim tekstovima podležu revizionizmu koji predstavlja „preradu prošlosti nošenu jasnim ili prikrivenim namerama pravdanja užih nacionalnih ili političkih ciljeva” (Kuljić, 2002a: 9). Razvoj takozvane novinarske *adverzarijalne kulture* pokazao je da se novinari upuštaju, ništa manje nego istoričari, u tumačenje sećanja, ali bez ikakve dokumentacije. Švarc (Schwartz) ističe da takvo, revizionističko i konzervativno, novinarstvo najčešće koristi koncepte „uokvirivanja“ (*framing*) i „preključivanja“ (*keying*) (Goffman, 1974) u odnosu prema sećanju: „Novinari stvaraju primarni okvir kada selektuju događaje koji prethode onima koje interpretiraju i tumače njihova značenja „preključujući“ tumačenje onoga što je sledilo sa onim što mu je prethodilo“ (Schwartz, 2014: 223). Koncept uokvirivanja odnosi se, dakle, na obrasce interpretacije stvarnosti, tako što okvir „definiše posebno određenje problema, objašnjenje njegovih uzroka, moralnu ocenu i/ili predlog rešenja“ (Entman, 1993: 52). Izborom određenih aspekata stvarnosti i njihovim isticanjem u komunikacijskom tekstu, na koje utiču razni faktori od uverenja i znanja novinara do šireg društvenog konteksta, postavljaju se i prenose okviri, odnosno ugao sagledavanja određenog problema čija posledica je na kraju i njegova „moralna evaluacija“ (Entman, 1993: 52). Koliko god je neka informacija istinita, elementi koje novinari uključuju ili isključuju u njenoj interpretaciji, čak i upotreba retoričkih sredstava poput frazeologizma, metafora, slikovitog izražavanja, mogu da imaju svojstvo ubeđivanja i na taj način smatraju se po-

⁸ Represivno brisanje (*repressive erasure*), preskriptivno zaboravljanje (*prescriptive forgetting*), zaborav kao konstitutivni deo stvaranja novog identiteta (*forgetting that is constitutive in the formation of a new identity*), strukturalna amnezija (*structural amnesia*), zaborav kao poništavanje (*forgetting as annulment*), zaborav kao planirana zastarelost (*forgetting as planned obsolescence*) i zaborav kao ćutanje zbog poniženosti (*forgetting as humiliated silence*) (Connerton, 2008: 59–71).

⁹ Agensi prvog i drugog tipa su države, vlade ili vladajuće partije, kao i muzeji. U slučaju trećeg i četvrtog tipa agensi mogu biti pojedinci, parovi, porodice ili porodične (rodbinske) grupe. Agensi petog tipa su i pojedinci i grupe različite brojnosti (npr. porodične i velike korporacije) društva i kulture kao celina, dok su šestog članovi celokupnog sistema ekonomske proizvodnje, a sedmog uglavnom, ali ne i obavezno, civilna društva (Connerton, 2008: 71).

sledicama i principom apelovanja¹⁰ (Entman, 1993). Postavljajući i prenoseći okvire događaja i pojava u društvu, medijski tekstovi omogućavaju potencijalnoj publici slaganje sa konkretnim političkim stanovištima.

U vreme raspada Jugoslavije, mediji su od samog početka bili uključeni u projekat širenja nacionalnih oblika identifikacije njihove publike i posredovali u uokvirivanju snažne revizije slike prošlosti. Smatra se da „nijedna politička elita niti njen diskurs ne bi imali toliki uticaj koliki su imali bez posredničkih i ponekad osnažujućih funkcija medija“ (Van Dijk, 1993: 241) jer su, postavljajući na dnevni red sadržaje koji su odgovarali elitama u izgradnji novih država, selektivno uokvirivali prošlosti i konstruisali novu kulturu (ne)sećanja. Reč je o tzv. „restaurativnoj nostalgiji“, kako je naziva Bojm, karakterističnoj za „nacionalističke pokrete koji pribegavaju mitologizaciji istorije, zalažu se za povratak nacionalnim simbolima i mitovima, dakle, prizivaju nacionalnu prošlost i budućnost“ (Bojm, 2005: 98). U ranijim istraživanjima, kao ključne medijske strategije sećanja na jugoslovensku prošlost utvrđene su *ignorisanje*, *osporavanje* i *romantizovanje* (Milivojević, 2007). Prve dve kao strategije aktivnog stvaranja narativa koji privileguju „oficijelne, patriotske i poželjne verzije prošlosti“, dok je romantizovanje medijski odgovor na „osećaj iskorenjenosti i formulisanje identitetskih promena u nostalgичnim ili romantičnim okvirima“ (Milivojević, 2007: 97–101). Nostalgичni diskurs prema jugoslovenskoj prošlosti u medijima se tokom protekle decenije posmatra dvostruko: u spektakularizovanom i ideološkom obliku. Prvi dominira u komercijalizovano-zabavnom, dok se drugi javlja kao otpor dominantnom nacionalističkom diskursu jer su uz jugonostalgiju „ljudi antinacionalističke orijentacije razvili svojevrsnu strategiju otpora nacionalističkoj amneziji i selektivnom pamćenju koja može da utiče na svakodnevnu praksu“ (Jansen, 2005: 254–258).

3. Metodologija istraživanja

Uzorak istraživanja obuhvatio je sedam medija u Srbiji: pet onlajn izdanja dnevne štampe *Blic*, *Večernje novosti*, *Politika*, *Danas* i *Kurir* (u daljem tekstu BL, VN, PL, DA, KU) i dve televizije: *Radio-televiziju Srbije* i *N1* (u daljem tekstu RTS i N1), koje se razlikuju po svojoj ideološkoj orijentaciji, uređivačkoj politici, vlasničkoj strukturi i profilu. Listovi *BL* i *VN* odabrani su jer važe

¹⁰ Princip apelovanja je termin iz transakcione analize i podrazumeva provociranje željene reakcije kod nekoga tako što se apeluje na njegovu slabost na nešto (koja nam je odranije poznata) i uverenje da neće moći da odoli nečemu.

za najuticajnije polutabloide, *PL* i *DA* kao ozbiljna štampa, ali sa ideološki različitim pozicijama, a *KU* kao najdugovečnij tabloid u Srbiji. *RTS* se našao u uzorku kao predstavnik javnog medijskog servisa, a *NI* televizija kao kao predstavnik globalnih medija na Balkanu. Tokom sedam dana u kontinuitetu od 28. novembra do 4. decembra praćene su sve rubrike pet onlajn izdanja dnevnih novina i sadržaji centralnih informativnih TV emisija na sajtovima televizija. Posmatrani su svi oblici novinarskog izražavanja (vesti, izveštaji, intervjui, kolumne, multimedijalne i hibridne forme, TV paketi) koji su se tematski odnosili na obeležavanje 100 godina od nastanka prve zajednice Južnih Slovena – Kraljevine SHS, odnosno, Prve Jugoslavije, kao i na jubilej – 75. godina stvaranja od druge, socijalističke Jugoslavije, ali i oni tekstovi u kojima je bila uključena odrednica „jugoslovenski“. Prikupljeno je ukupno 45 tekstova. Najveći broj u onlajn izdanjima listova *KU* (11) i *DA* (10), *PL* (7) zatim *VN* (8), dok su najmanje prostora posmatranoj temi ustupili *BL* (4), *NI*(3) i *RTS* (2).

Osnovna metoda istraživanja bila je analiza sadržaja sa posebno formulisanim kodnim listom kao instrumentom i pojedinačnim tekstom i TV paketom kao jedinicom analize. Imajući u vidu da se okviri pojavljuju i identifikuju u delovima teksta, kao i da se može više okvira pojaviti u pojedinačnom tekstu, te da okviri nisu isto što i leksičko-semantičke i sintaktičke odlike teksta, već „paketi organizovanog konvencionalnog znanja...“, koji predstavljaju „važne determinante zaključivanja koje je neophodno da bi se razumela svaka reč, rečenica ili niz rečenica“ (Van Dijk 1983: 30), posmatrane su one dimenzije koje najviše utiču na stvaranje okvira: *izbor leksike, tematska i retorička struktura koja uključuje i stilske izbore novinara* (Pan & Kosicki, 1993). Centralni deo kodnog lista obuhvatao je kategorije okvira koji su posmatrani na mikronivou. Tako su dva krovna okvira *revizionistički i spektakurizovani nostalgični* operacionalizovani deduktivno, na osnovu prethodnih istraživanja, kako je predstavljeno u Tabeli 1, prema kojima sećanja na Jugoslaviju koji uglavnom osciliraju između dva pola – *jugofobije* i *jugofilije* (Velikonja, 2013), a finalni sadržaj definisan je na osnovu pregledanog dela uzorkovanog materijala koji je nametnuo potrebu da se induktivno formuliše okvir kritičkog kontranarativa koji u prethodnim istraživanjima nije identifikovan kao samostalan u medijskom diskursu. Smatrajući da treba podvući jasnu distinkciju između romantičnog žala za prohujalim vremenom i kritičkog, argumentovanog propitivanja prošlosti koji može da ima politički potencijal u budućnosti. Kritičkim kontranarativom nazvali smo

okvir koji oponira onim zvaničnim institucionalnim narativima, koji se opire revizionizmu i ističe kritičko sagledavanje jugoslovenske i konfliktne prošlosti (Drašković, 2016).

Tabela 1. Operacionalizacija analitičkih kategorija okvira

OKVIR	SADRŽAJ OKVIRA	IZVOR
REVIZIONISTIČKI	samoviktimizacija, antikomunizam, antititoizam, osporavanje, prećutkivanje i zaborav zajedništva, prekrajanje prošlosti, relativizacija zločina, izmišljanje neprijatelja restaurativna nostalgija,	Kuljić 2002, 2006; Asman 2011; Conner-ton 2008; Bojm 2005; Đerić 2008
SPEKTAKULARIZOVANA NOSTALGIJA	spektakularizacija, nekritički odnos i romantizacija, banalizacija	Milivojević 2007; Drašković 2013; Buden 2011
KRITIČKI KONTRANRATIV	refleksivna nostalgija, otpor nacionalizmu i revizionizmu, kritičko suočavanje sa prošlošću, borba protiv zaborava, isticanje antifašističkih vrednosti, modernističkih i emancipatorskih ideja	Jansen 2005; Bojm 2005; Petrović 2012; Velikonja 2017; Drašković 2016

4. Rezultati istraživanja

Analizom je utvrđeno da su u tekstovima posmatranih medija (u celim ili u njihovim delovima) najprisutnija bila dva ekstremno suprotstavljena okvira sećanja: *revizionistički* (21) i *okvir „kritičkog kontranarativa“* (16) dok je, neočekivano u odnosu na neka prethodna istraživanja, u veoma malo tekstova utvrđen *okvir* spektakularizovane *nostalgije* (8). U gotovo svim medijima, obrasce predstavljanja nametali su istoričari kao glavni izvori tumačenja prošlosti, zatim novinari temeljeći ih na selektovanoj arhivskoj građi (dokumenti, novinski članci, citati iz istorijskih knjiga) i kolumnisti koji su analitičkim postupkom saopštavali stavove o zadatoj temi. U nekoliko tekstova, sećanje se uokvirivalo multimedijalnim hibridnim formama specifičnim za onlajn kontekst novih medija. U televizijskim priložima, na okvire su uticali i glasovi građana (TV N1) koji su se, uglavnom, prisećali svakodnevnog života u SFRJ u formi snimljenih uličnih anketa.

4.1. Revizionistički okvir

Revizionistički okvir prisutan je najviše u prorežimskim i tabloidnim medijima *PL*, *VN* i *KU*, dok se u drugim provlači u manjem intenzitetu uglavnom u delovima teksta kroz pojedine izjave sagovornika, kao druga strana priče tzv. uravnoteženog izveštavanja. Istorijski revizionizam predstavlja „preradu prošlosti nošenu jasnim ili prikrivenim namerama pravdanja užih nacionalnih ili političkih ciljeva“. U aktuelnom kontekstu, kako se ističe, u opticaju je „neofašistički istorijski revizionizam, akademski revizionizam i državna revizija istorije, koja se naziva istorijskom politikom, tj. institucionalizovanom selektivnom politikom sećanja“ (Kuljić, 2002a: 9). U ovom okviru se Jugoslavija predstavlja kao **neprijatelj srpskog naroda** koji je izvršio „najveći udar“ na nacionalni identitet, kulturu i jezik i zbog kog su Srbi „najviše izgubili“ ulaskom u zajednicu Južnih Slovena. On se direktno prenosi iz akademskog istorijskog revizionizma¹¹. Upotrebom veoma ekspresivnih retoričkih sredstava poput „**Srbija krvarila** da bi svi Srbi živeli u jednoj državi Jugoslaviji“ (VN 1.12.2018), kojima se objašnjava kako su intelektualne i političke elite dale „**uređeno srpsko kraljevstvo za hromog i poluslepog jugoslovenskog konja**“ (PL, 1.12.2019) ovaj okvir se nameće **strategijom samoviktimizacije**, odnosno ojačavanjem osećaja ugroženosti grupe koja mora za svoje patnje da potraži pravdu. U ovom slučaju, to je demonizacija i zaborav Jugoslavije. Tako Dan ujedinjenja, 1. decembar, profesor istorije R. Gaćinović opisuje jednim od „najružnijih dana za Srbe u XX veku“, zajednicu kao „neprirodnu tvorevinu“, „tamnicu naroda“, a Srbe kao „naivan“ narod, koji je stvaranjem Kraljevine SHS svojim „većitim neprijateljima“ morao „da oprostí strašne zločine počinjene tokom proteklih decenija“ (VN, 1.12.2018). Da je Jugoslavija bila jedna od „**najfatalnijih grešaka**“ u kojoj je Srbija „**olako žrtvovala svoju vojničku pobjedu**“ u Prvom svetskom ratu, mišljenja je i istoričar B. Dimitrijević: „Svi koji danas lamentiraju nad Jugoslovenstvom treba da se vrata na žrtve tih ratova i vide u kakav užas istorijskih događaja nas je tragična greška iz 1918. dovela“ (PL, 1.12.2018). Insistiranje na strategiji žrtve ovde vodi i ka instrumentalizaciji, odnosno, „zatvara kapije pamćenja i sprečavanje priznanja krivice“ (Asman 2011:89) za ono što je učinjeno kasnije u raspadu Jugoslavije. „Tamo gde su naši nevoljni ratnici i mučenici stizali samo

¹¹ Kuljić ističe tri osnovna aspekta usmerenosti akademskog istorijskog revizionizma: kontekstualizovanje domaćih napora ka „prevladavanju totalitarne prošlosti“ na širem epohalnom nivou, konstrukcija novih junaka, žrtava i dželata, usmerenost novih historiografskih istraživačkih prioriteta (Kuljić 2002a: 473)

zato da raskošno i neštedimice poseju svoje grobove verujući da braći nose slobodu... danas ih nazivaju okupatorima i osvajačima“ (BL, 29.11.2018). Kako sadašnjost nameće okvir „dozvoljenog tumačenja prošlosti“ (Albvaks 2013), primer je i govor predsednika SANU V. Kostića. Prisećajući se uloge srpskog naroda i države u Velikom ratu, na otvaranju naučnog skupa o stvaranju Jugoslavije istakao je da se ona u svetskoj javnosti kreće između dve laži „od direktnog izazivača rata“ do „strane koja izgleda jedva da je u ratu i učestvovala... Sudeći barem po mestima u ložama na proslavama njegovih godišnjica“ (VN, 29.11.2019). Aludirajući na svečanost u Parizu, gde predsednik Srbije prema protokolu na tribinama nije stajao na strani pobednika, Kostić je poručio da je „**zgađen podvalama** onih koji bi istoriju da prave iznova i po svojoj meri“ i da ga sve više brine da Srbi ne dozvole da „neoprezno u te podvale i sami“ ne počnu da veruju (RTS, 1.12.2018).

Strategija nametanja aktivne varijante tzv. „herojskog žrtvenog pamćenja“ (Asman, 2011)¹² kao glavnog instrumenta u borbi sećanja provlači se i kroz zvanični politički narativ. U delu izjave koje su VN selektovale, predsednik Srbije A. Vučić ističe da je ujedinjenje bila „**kobna greška**“ i da je „srpski narod ubedljivo podneo najveće žrtve“ (VN, 1.12.2018). Novinari su, takođe, pojedine istorijske događaje interpretirali u istom narativu, naglašavajući kako su Srbi „**ginuli da bi od austrougarskog jarma oslobodili** Hrvate i Slovence“ (VN, 1.12.2018). Čest metod u argumentaciji su im citati iz arhive kojima podupiru željeni narativ, poput upotrebe citata iz govora predsednika francuske vlade Ž. Klemansoa sa Versajske konferencije: „Moram da izrazim svoje veliko žaljenje što je s političke pozornice sveta nestalo jedno veliko istorijsko ime, a to je Srbija“ (VN 1.12.2018), ili dela teksta poznatog pisca Miloša Crnjanskog prenetog iz članka „Do toga mora doći“ koji je objavljen je za list Ideje 15.6.1935. i doveo do zabrane lista prema odluci Državnog tužilaštva u Beogradu: „U ime jednog krivo postavljenog jugoslovenstva igrala se jedna čudna igra, i slepcu na kraju krajeva mora postati ogavna. Sa stalnom tendencijom da se ograde zidom, bio to jezik, bila to književnost, bio to partijski život svih nijansa, u Ljubljani su se nalazili u pozi onog **koji jednako traži, ali ništa ne daje**“ (PL, 1.12.2018). Strategija žrtve vidljiva je i kroz primere predstavljanja pojedinačnih istorijskih figura. Kralj Aleksandar Karađorđević opisuje se jednom od „prvih žrtava fašiz-

¹² „Žrtvena smrt pobednika i pobedenih smatra se kao `umiranje za`, kao dar zajednici i otadžbini, na koji preživeli i potomci uzvraćaju čašću i slavom“ (Asman, 2011: 88)

ma“ (BL, 2.12.2018), a krivica što skoro čitav vek nakon što je kao regent predvodio srpsku vojsku u Prvom svetskom ratu nema spomenik u glavnom gradu pripisuje se svim „neprijateljskim“ režimima, od komunističkog pa nadalje.

Osim u kontekstu spomeničke kulture, primer negativne slike sećanja na drugu Jugoslaviju kao „komunističku tamnicu“ u kojoj su nedostajale brojne slobode, a politički neistomišljenici i građani bili žrtve represivnog sistema, jeste i *In memoriam* povodom smrti poznate glumice Milene Dapčević. U tekstu se navodi da je zbog braka sa Pekom Dapčevićem, čuvenim partizanskim vojskovođom iz Drugog svetskog rata, poznata glumica doživela „strašnu osudu okoline“ jer je bila „bez ratnih i revolucionarnih zasluga“. Njen status žrtve autor potkrepljuje izvodom iz arhivskog teksta jugoslovenskog disidenta M. Đilasa pod naslovom „Anatomija jednog morala“ u kojem se na trivijalan način opisuje odnos supruga bivših jugoslovenskih funkcionera prema Mileni: „Jedna je rekla... Prosto osećam odvratni zadah razvrata ako sam s njom u istoj prostoriji... A jedna opet: Njeno zanimanje je takvo da može biti samo kurva...“ (KU, 4.12.2018). Dakle, Milena, Peka i Đilas se uokviruju kao žrtve komunističke represije, konzervativne i malograđanske sredine kakvom se predstavlja SFRJ. Arhivski materijal selektivno se organizuje i akcentuje što je tendenciozan pristup jer dokument se, kako upozorava Kuljić, treba poštovati, a ne fetišizovati (Kuljić, 2006). Revizionistički okvir sećanja vidljiv je i kroz interpretacije lika i dela Josipa Broza Tita i Narodnooslobodilačkog pokreta u Drugom svetskom ratu. Titu se pripisuje da je bio „**srbomrzac i neprijatelj Jugoslavije**“, čija partija je i osnovana sa zadatkom da napravi nove nacije, a ne Jugoslovene“ (BL, 2.12.2018). Primer adverzarijalne žurnalističke prakse je tekst Večernjih novosti u kojem novinar kreira sliku Tita kao „falsifikatora“. Proizvoljno tumačeći istorijske dokumente o prisutnosti i načinu glasanja na drugom zasedanju AVNOJ-a u Jajcu, gde su udareni temelji drugoj Jugoslaviji, novinar konstatuje da je skup bio „lažna istorijska činjenica“ (VN, 2.12.2018). Takođe, u izveštajima sa komemoracije na Kadinjači, izjednačava se uloga partizanskog i četničkog pokreta u borbama za Uzičku republiku tokom Drugog svetskog rata tako što novinar VN piše da su „vojni obveznici slobodno birali u koji antifašistički pokret će se uključiti“ (VN, 29.11.2019). Pozitivna slika o četnicima s ciljem relativizacije njihove negativne istorijske uloge gradi se i u Kurirovom multimedijalnom tekstu koji nije direktno posvećen obeležavanju stogodišnjice Jugoslavije, ali budući da je bez ikakvog povoda objavljen baš u

ovom periodu analiziran je kao primer tendencioznog nametanja tema koje podupiru okvir retuširanja prošlosti. Novinar bez pozivanja na izvor, tvrdi da je Šurbatović, jedan od sedmorice srpskih inženjera koji su učestvovali u američkom Svemirskom programu – Apollo, bio „četnik, poručnik Jugoslovenske vojske koji je čitav rat proveo u štabu đenerala Draže Mihailovića“ (KU, 2.2.2018). Svi navedeni primeri ilustruju tvrdnju da svako memorijsko izjednačavanje fašističke i antifašističke prošlosti relativizuje istorijske činjenice i na taj način „predstavlja dubok korak revizionizma“ (Velikonja, 2017: 495).

4.2. Okvir kritičkog kontranarativa

Okvir kritičkog kontranarativa najprisutniji je u kolumnama čiji autori u polemičnom duhu ovog žanra pokušavaju da se *obračunaju* sa revizionistima i nametnu okvir tzv. „aktivnog sećanja“ koji predstavlja ono što Velikonja naziva oblikom „angažovanog sećanja“ koje „ruši monolit zvaničnog antijugoslovenskog sećanja (Velikonja, 2017: 510). Polazna premisa je objašnjavajućeg metoda – kako se „od zajedničke majke“ Jugoslavija vremenom pretvorila u „neželjenu maćehu od koje su njena deca gledala samo da se okoriste, gajeći mržnju, sve dok na kraju ona za Slovence i Hrvate nije postala „tamnica naroda“, a za Srbe „istorijska zabluda“ i „kobna greška“ (BL, 2.12.1918). Narativ ovog okvira u gotovo svim posmatranim tekstovima veoma oštro zateže liniju konfrontacije sa zvaničnim institucionalnim sećanjem kao glavnim krivcem utemeljavanja onog revizionističkog. Nacionalističkim liderima se pripisuje najveća odgovornost što su Jugoslaviju „**razbucali u zastrašujućem krvoproliću**“ (DA, 2.12.2018), a danas je demonizuju zato što od „provincijalnih i **tribalističkih državčeta** do dan-danas nisu uspeli da naprave društva vredna življenja“, pa ih, kako se sarkastičnom metaforom ističe, „**Jugoslavija peče kao venerična bolest i sećanje na seksi trenutke i doba?**“ (DA, 2.12.2018). Osim političkih elita, predmet kritike kolumnista su i istoričari zbog širenja „neistina i manipulacija“ o životu u bivšoj zajednici. U tekstu o čuvenom Ustavu iz 1974. godine, takođe simbolu suprotnosti mišljenja u okviru srpskog društva u vrednovanju perioda Jugoslavije, istoričara V. Krestića kolumnista karakteriše kao „poslednjeg živog pisca pamfleta, koji i dalje pothranjuje zablude srpskog naroda i tvrdi da su jugoslovenska ideja i politika i Jugoslavija kao država (i prva i druga) postale podesean instrument za rasrbljavanje“ (DA, 29.11.2018). Takođe, na udaru kritičkog kontranarativa je **politika zaborava, odnosno prećutkivanja** „Raspad države

devedesetih ne može biti temelj za procenu Jugoslavije u prethodnih 80 godina. Mi se prema prošlosti odnosimo kao prema samoposluzi – uzimamo ono što nam treba.“ (VN, 1.12.2018). Primer kritike politike zaborava jugoslovenstva je i tekst u kojem novinar konstatuje da je u Palati Krsmanović na beogradskim Terazijama, gde je proglašena Kraljevina SHS, danas smeštena Visoka škola socijalnog rada. „Na spratu, u sali 2, u kojoj je pre sto godina održano svečano proglašenje nove države, danas studenti slušaju predavanja i polažu ispite. Zna ju li oni šta se pre jednog veka dogodilo na ovom mestu? - Ne znamo – kažu. Za Kraljevinu SHS su čuli, ali više detalja o državi njihovih pradedova – ne znaju. Na zgradi nema nikakvog obeležja koje bi upućivalo da se tu odigrao jedan od najvažnijih istorijskih događaja u XX veku“ (VN 1.12.2018).

Jugoslavija se u ovom okviru predstavlja pozitivno i u diskursu istoričara koji su saglasni sa kolumnistima da na ovom prostoru nije bilo „boljeg državnog uređenja od jugoslovenskog“ (PL, 2.12.2018). Ona je za istoričara V. Petrovića „ne samo za Srbe, već i za mnoge druge etničke zajednice na ovom prostoru, jednostavno bila – lek“ (PL, 2.12.2018) jer su upravo u okviru te države svi narodi ostvarili **maksimum svojih nacionalnih, ali i državnih težnji**. „Srbi su konačno bili svi pod jednim krovom, a Hrvati i Slovenci dobili **nacionalno oslobođenje** i teško da bi se bez Jugoslavije danas ponosili „deželom“ ili „lijepom našom“ (BL, 2.12.2018). Dakle, Jugoslavija se oslikava kao „**protivotrov etničkom nacionalizmu**“, „**prostor i vreme najvećeg napretka**“, „**svojevrсно privredno čudo**“, primer „**modernosti, prosvećenosti i kosmopolitizma**“ (DA, 3.12.2018), a međunarodnom kontekstu „**relevantan faktor tokom celog postojanja**“ (BL, 2.12.2018). To je, kako se ističe, „bila zemlja u „kojoj nisi mogao da dobiješ otkaz, nisi bio ogorčen, ... žene su bile ljudska bića... U SFRJ smo bili DRŽAVA, a sada smo tržište za nemački kapital i topovsko meso za NATO!“ (KU, 30.11.2018). Unutar ovog okvira teži se „refleksivnoj nostalgiji“ koja svedoči o tome da „čežnja i kritičko mišljenje nisu međusobno suprotstavljeni“ i da nas „sećanja ne oslobađaju saosećanja, moći suđenja i kritičkog razmatranja“ (Bojm, 2005: 98). To potvrđuje činjenica da se ne poriču mane zajednice poput represije nad političkim neistomišljenicima ili modela neuspešnog surogata demokratizacije – političke, kulturne i medijske decentralizacije koja je onemogućavala stvaranje nadnacionalne jugoslovenske kulture i identiteta. „Nije bilo ni zajedničkih, integrisanih školskih sistema, već su oni postojali na nivou republika, među TV programima je postojao jedan krovni JRT, a ispod njega je bio

republički „raspašoj”. Dakle, to jeste bila jedna država, ali su identiteti u njoj bili i dalje podvojeni.“ (BL, 2.12.2018). Kritika je očita, ne samo na račun političke, nego i ekonomske krize koja se odražavala u svakodnevicu: „Kada je bila Jugoslavija, mislila sam se kad će više krepati Titov komunizam, ta nesloboda, pa nema banane, pa nema kafe, struje, vode...” (KU, 30.11.2018). U kontekstu raspada kritikuje se nesposobnost političkih elita da izađu na kraj, ne samo sa unutrašnjim, već i spoljašnjim problemima. „Hladni rat se bližio kraju, a ovde je nas baš bilo briga“ (PL, 1.12.2018). Sećanje nosilaca kritičkog kontranarativa na zajedničku prošlost ne isključuje kritičko posmatranje činjenica sa pozicija aktuelne ideologije otpora nacionalizmu i kritike urušenom sistemu vrednosti u tranzicijskim društvima, kako ju je video Jansen.

4.3. Okvir spektakularizovane nostalgije

Sasvim očekivano, ovaj okvir provejava u tekstovima koji se odnose na obeležavanje nekadašnjeg dana državnosti SFRJ 29. novembra, kao i u predstavljanju aktivnosti estradnih ličnosti, a gradi se uz pomoć **strategije spektakularizacije i banalizacije**. Jugoslavija se upotrebljava kao metonimija za publiku: „**bila je ovo Jugoslavija u malom**“ (KU, 2.12.2018), kako bi se simbolički označila njena šarolikost, ali i kako bi se podcrtalo da estradne zvezde, prema svim indikatorima, predstavljaju najснаžniju kariku medijske i kulturne povezanosti na prostoru bivše Jugoslavije (Drašković, 2016). Intervju sa glumcem Brankom Đurićem, iako nema za temu Jugoslaviju, niti se u tekstu na bilo koji način spominje važan jubilej, ipak u naslovu „Smeh koji je nadživeo Jugoslaviju“ uključuje odrednicu koja ga povezuje sa bivšom zemljom jer tržišni potencijal informacija o zvezdama koje su slavu stekle u bivšoj Jugoslaviji i još uvek deluju na račun nje još uvek je veliki. Komercijalizovana nostalgija nameće jedno „posebno shvatanje vremena u kojem sadašnjost košta isto koliko i prošlost” (Bojč, 2005: 83), kontraproaktivna je i blokira sadašnjost (Buden, 2013). Elementi senzacionalizama, banalizacije i vulgarizacije koji oblikuju njen okvir vode ka uniformnosti medijskih sadržaja i njihove percepcije u istom ključu. Primer za ilustraciju banalizacije sećanja je hibridna multimedijalna forma kakvu često srećemo u onlajn praksi (tekst, video, grafika) u kojoj se u zabavnom diskursu ismeva nekadašnji praznik državnosti kao dan tzv. „svinjokolja“ i prijema u pionire. „U zemlji koje odavno više nema – Jugoslaviji – ovaj praznik bio je među omiljenima. **Padao je baš u vreme svinjokolja** pa je trpeza

bila puna mesnih đakonija... Srećniji su bili jedno **prvačići koji su dobijali pionirske marama**". (KU, 29.11.2019). U ovom tekstu, problematičnom na više nivoa, banalizovani zabavljački diskurs interpretacije prošlosti se nameće i kvazianketom sa pitanjem „Sećate li se teksta pionirske zakletve?“ i, po svemu sudeći, izmišljenim odgovorima i procentima: „Nego šta, pa kako mogu da je ikad zaboravim! – 87.22%; Baš nemam preča posla, ni onda me nije bilo briga za pionire i maramu – 5.87%; Rado bih da je zaboravim, samo nam je donela zlo i rat – 6.9%“. Sva tri odgovora preslikavaju modele kolektivnih stereotipa sećanja koje naročito tabloidni mediji praktikuju u uokvirivanju jugoslovenske prošlosti, bilo da je reč o onim pozitivnim ili negativnim. Banalizovana slika sećanja uokviruje se i sa nekoliko video snimaka pionira sa kanala Jutjub, podvučenim sa numerama iz patriotskog jugoslovenskog saundtreka.¹³ Nostalgični okvir prisutan je i u prilogu televizije N1 u anketi sa građanima na ulicama Beograda, Sarajeva i Zagreba. Najsentimentalniji prema bivšoj zemlji su Sarajlije. Na pitanja novinara „Šta pomislite kad čujete riječ Jugoslavija“, građani odgovaraju: „**Pomislim na Tita i da nam je život bio lijep**“; „**Bila je sloboda, velika zemlja, ljubav**, mogao si ići kud god hoćeš, radiš šta hoćeš“; „Mogao si se zaposliti. **Kad odeš u penziju, zaposliš svoje dijete**. A sad ne možeš, samo ako imaš para. Radi pet mjeseci i daju mu otkaz“. Iz navedenih primera jasno je da se obični građani sećaju Jugoslavije pre svega u pogledu vrednosnog sistema, načina življenja, socijalne pravde (Spasić, 2012; Kuljić, 2002; Velikonja, 2017). Ovaj okvir se gradi od „zvaničnih simbola, tako i od masovnih fragmenata i krhotina prošlosti“ (Ugrešić, 2008: 290) koja predstavljaju depolitizovano pozitivno vrednovanje Jugoslavije, odnosno od emotivno obojenih individualnih sećanja koja na ivici melodramskih elemenata, melanholije i kiča „izmiču bilo kojoj vrsti određenja“ (Bojm, 2005: 53). Njihova sećanja ne govore toliko o prošlosti koliko o sadašnjem trenutku, dakle, ona su konstrukcija, a ne vraćanje u prošlost. Višesmerne individualna sećanja koja poprimaju „status *strukturne nostalgije* (Herzfeld) ili *zlatnog doba* (Žirarde) za kojim je usledila sveopšta propast – materijalna, državna, politička, moralna“ (Spasić, 2012: 102) nisu uvek kritički utemeljena i zbog toga se smatraju irelevantnim za posmatranje nostalgije kao političkog potencijala.

¹³ Pesma „Druže Tito mi ti se kunemo“ u izvodenju najpopularnijeg jugoslovenskog pevača Zdravka Čolića, bila je jedna vrsta neslužbene himne SFRJ koja se izvodila prilikom obeležavanja državnih praznika

5. Zaključak

Ono što se nameće kao osnovni zaključak istraživanja jeste da utvrđeni okviri sećanja na jugoslovensku prošlost odgovaraju polarizaciji u ideološkoj uređivačkoj orijentaciji posmatranih medija, kao i uverenjima novinara i kolumnista koji ih stvaraju i prenose izvođeci ih iz već postojećih društveno-političkih i kulturno prihvatljivih okvira. Budući da se tematski najviše izveštavalo sa panel diskusija i naučnih skupova koji su u startu koncipirani tako da se sa njih mogu čuti disonantni stavovi njihovih učesnika, te da su unutar jednog teksta preko selektovanih izjava aktera mogle da se utvrde konstrukcije više okvira, istraživanje je pokazalo da je medijska slika sećanja na stogodišnjicu obeležavanja nastanka Jugoslavije posledica kakofonije disonantnih sećanja i borbe koja se oko njih vode u javnom diskursu već decenijama između „tvrdih“ zvaničnih, institucionalnih, tzv. upotrebljivih sećanja koja u rukama vladajućih grupa „homogenizuju prošlost“ i sa druge strane kao „temelj otpora“ zvaničnim „mekih“, nezvaničnih, kritičkih, tzv. kritičkih, angažovanih tzv. *kontrasećanja*, čiji cilj „nije negiranje istorije, već samo odbacivanje lažnih prioriteta i hijerarhijskih podela“ (Lipsac, 223: 1997 prema Velikonja, 2017: 496).

Analiza je pokazala da, oblikujući javnu raspravu o jugoslovenskoj prošlosti s dominacijom revizionističkog okvira, većina medija pruža bezrezervnu podršku narativu vladajućih struktura. Primenjujući manipulativne strategije samoviktimizacije, u kojoj su Srbi najveće žrtve jugoslovenske ideje, zatim osporavanja, prećutkivanja i zaborava mirnodopskog zajedništva i svega „što se ne uklapa u pretpostavljeno 'opšte znanje' (Đerić, 2008: 96), te prekrajanja istorijskih činjenica u kojima se relativizuju zločini i stalno podseća na međusobna ubijanja sa bivšim sunarodnicima u prošlosti, učvršćuju nacionalizovanu politiku sećanja oličenu u „restaurativnoj nostalgiji“ koja pribegava „mitologizaciji istorije, povratku nacionalnim simbolima i mitovima“, dakle „prizivanju nacionalne prošlosti i budućnosti“ (Bojm, 2005: 98). U ovom okviru, kao drugost se odbacuje sve što nosi prefiks jugoslovenski. Antagonizuje se komunistički politički sistem, Josip Broz Tito, partizanska tradicija, miran suživot i dostignuća zajednice Južnih Slovena.

Okvir spektakularizovane nostalgije podupire ovaj narativ trivijalizacijom sećanja i odgovara „dihotomnom i jednostranom, varljivom toplom utopijskom sećanju“ (Kuljić, 2011: 134), prepuštajući prošlost komercijalnoj logici i zabavljačkom profilu medija koji kulturalno pamćenje pretvaraju u zapečaćenu

temu koja se lako može izolovati (Milivojević, 2007). Dakle, odgovara tržišnoj *ekonomiji* kulture sećanja (Kuljić, 2011) kojom se ne samo trguje, već se omogućava amnezija i zaborav (Connerton, 2008).

Analiza je, ipak, pokazala da crno-bela slika u kojoj se Jugoslavija isključivo „demonizuje ili idealizuje” (Vučetić, 2018) u posmatranom medijskom uzorku ima određene nijanse koje se mogu sagledavati kroz okvir kritičkih kontrarnativa. Ovaj okvir temelji se na strategiji sećanja kao važnoj „tački otpora aktuelnim prilikama” (Jansen, 2005: 256). Sećanju na Jugoslaviju daje pozitivno značenje od uobičajeno negativno konotiranog u kojima se podseća na vreme pre mržnje, nasilja, ksenofobije, vreme određenih dostignuća po kojima je ta državotvorna zajednica bila prepoznata i u međunarodnim okvirima. Dakle, iako nostalgija često funkcioniše kao „opijum za mase”, nju je u ovom načinu uokviravanja moguće shvatiti i kao „čežnju, ne toliko za prošlošću, koliko za nadom koju je ta prošlost ulivala... u kojoj su ljudi mogli da sanjaju o budućnosti” (Jansen, 2005: 259). Distancirajući se od sentimentalnog utapanja u *jugofiliju* i postavljajući se kritički prema nasleđu Jugoslavije, kritički kontrarnativi trebalo bi da predstavljaju pozitivnu praksu u istraživanju i problematizovanju pozitivnog i emocionalno angažovanog odnosa prema socijalističkoj prošlosti i potencijalnu osnovu za politički relevantna pregovaranja o budućnosti koja ne podrazumevaju „ignorisanje heterogenosti, unutrašnje kontradiktornosti i kontekstualizovanosti narativa o socijalističkom iskustvu i sećanju na socijalizam” (Petrović, 2012: 135). Njihov cilj jeste demistifikacija selektivnog pamćenja i organizovanog zaborava (Kuljić, 2002b).

Borba sećanja koja se odvija u javnom prostoru govori o tome da zajednica Južnih Slovena, ipak, nije bila običan državotvorni projekat i jednostavna geografsko-istorijska činjenica koja je vremenom nestala sa istorijske scene. Ona kao ideja i dalje živi kroz sukobljavanje različitih očekivanja u budućnosti kako nacionalno osvešćene većine, tako i građanski orijentisane manjine. Mediji poredak sećanja ne bi smeli da nacionalizuju i na taj način učvršćuju moralne sudove svoje publike isključivo u hegemonijsko-dominantnom kodu. Iako su na ograničenom uzorku, dobijeni rezultati ovog istraživanja mogu da doprinesu proširivanju rasprava o medijskom diskursu kulture sećanja na jugoslovensku prošlost jer se u demokratskom društvu od medija očekuje kritički odnos, ne samo prema aktuelnoj stvarnosti, nego i prema prošlosti kao njenoj važnoj dimenziji. Poražavajući je rezultat da sve one manipulativne diskursne strategije

u predstavljanju drugog kao što su polarizacija, stereotipizacija, izmišljanje neprijatelja, agresivna retoričnost i govor mržnje, pomoću kojih su svojevremeno novinari vodili „medijski rat“ i gurali sunarodnike u sukobe, tri decenije kasnije i dalje su na snazi. Trend adverzarijalne kulture, odnosno, revizionističkog novinarstva ne doprinosi odmrzavanju konflikta sećanja već jačanju etnocentrične kulture sećanja. Posledice već jesu nesagledive, ne samo za srpsko društvo, već i za ceo prostor bivše Jugoslavije jer izmišljanje prošlosti i dalje predstavlja kamen spoticanja u normalizaciji odnosa svih postjugoslovenskih društava.

Literatura

- Asman, A. (2011). *Duga senka prošlosti*. Beograd: Čigoja štampa, Biblioteka XX vek.
- Asman, A. (2018). *Oblici zaborava*. Beograd: Čigoja štampa, Biblioteka XX vek.
- Albavkas, M. (2013). *Društveni okvir pamćenja*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Bejker, K. (2011). Beograd: Čigoja štampa, Biblioteka XX vek.
- Bojm, S. (2005). *Budućnost nostalgije*. Beograd: Geopoetika.
- Buden, B. (2013). *Uvod u prošlost*. Novi Sad: kuda.org.
- Connerton, P. (2008). Seven types of forgetting. *Memory studies*, 1(1), 59–71.
- Drašković, B. (2013). Kultura sećanja u dokumentranoj televizijskoj seriji „Robna kuća“. U I. Sekeruš Živančević (ur.), *Šesti međunarodni interdisciplinarni simpozijum Susreti kultura, Zbornik radova, Knjiga 1*. (str. 39–47). Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu.
- Drašković, B. (2016). Izveštavanje ili spektakularizacija: predstavljanje kulturne saradnje u srpskim i hrvatskim medijima (Nepublikovana doktorska disertacija). Beograd: Fakultet dramskih umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu.
- Drašković, R. (2017). Sablasti identiteta. *Zeničke sveske. Časopis za društvenu fenomenologiju i kulturnu dijalogiku*, 26(17), 243–292.
- Đerić, G. (2008). Semantika ćutanja, nasilje i društveno pamćenje. U G. Đerić (ur.), *Intima javnosti* (str. 64–97). Beograd: Fabrika knjiga.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward Clarification of Fractured Paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58.
- Jansen, S. (2005). *Antinacionalizam*. Beograd: Čigoja štampa, Biblioteka XX vek.
- Kuljić, T. (2002). Istoriografski revizionizam u poslesocijalističkim režimima. U S. Biserko (ur.), *Balkanski rašomon: istorijsko i literarno viđenje raspada SFRJ, Helsinške sveske br. 11* (str. 1–60). Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.

- Kuljić, T. (2002). *Prevladavanje prošlosti - uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Kuljić, T. (2006) *Kultura sećanja*. Beograd: Čigoja.
- Kuljić, T. (2011). *Sećanje na titoizam: između diktata i otpora*. Beograd: Čigoja
- Kuljić, T. (2012) *Izmišljanje prošlosti na Zapadnom Balkanu*. Posećeno 1. 10. 2015. URL: www.kczr.org/download/tekstovi/todor_kuljic_izmisljanje_proslosti_na_zapadnom_balkanu.pdf.
- Majstorović, D. (2011). *Alternative govoru mržnje u postjugoslovenskim medijima*. Posećeno 5. 5. 2012. URL: <http://www.media.ba/bs/medijska-politika-regulativa-teme-i-resursi/alternative-govoru-mrznje-u-postjugoslovenskim-medijima>.
- Milivojević, S. (2007). Politike sećanja: suočavanje sa prošlošću. *Genero*, 10(11): 97–100.
- Nora, P. (2007). Između sjećanja i povijesti. *Deskrepancija*, 8(12), 135–165.
- Pan, Z., & Kosicki, G.M. (1993). Framing analysis: An approach to news discourse. *Journal Political Communication*, 10(1): 55–75.
- Petrović, T. (2012). *YUROPA: jugoslovensko nasleđe i politike budućnosti u postjugoslovenskim društvima*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Popović, M. (2013). (Bivša)Jugoslavija u očima pionira. *Zarez*, br. 368. Posećeno 10. 10. 2013. URL: <http://www.zarez.hr/clanci/bivsa-jugoslavija-u-ocima-posljednjih-pionira>.
- Schwartz, B. (2014). American journalism's conventions and cultures, 1863–2013: Changing representations of the Gettysburg Address. In B. Zelizer & K. Tenenboim-Weinblatt (eds.), *Journalism and Memory* (pp. 211–226). London: Palgrave Macmillan.
- Spasić, I. (2012). Jugoslavija kao mesto normalnog života: sećanje običnih ljudi u Srbiji. *Sociologija*, LIV(4): 577–594.
- Stojanović, D. (2017). *Zakon protiv istorije*. Posećeno 27. 11. 2018. URL: <https://pescanik.net/zakon-protiv-istorije/>.
- Ugrešić, D (2008). *Kultura laži*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Van Dijk, T. (1983). Discourse Analysis: Its Development and Application to the Structure of News“. *Journal of Communication*, 33: 22–43.

- Van Dijk, T. (1993). *Elite Discourse and Racism*. Newbury Park, CA: Sage.
- Velikonja, M. (2010). *Titostalgija*. Beograd: Čigoja, Biblioteka XX vek.
- Velikonja, M. (2013). *Rock'n'RetRo*. Ljubljana: Sophia.
- Velikonja, M. (2017). Načini sećanja na Jugoslaviju *YU - retrovizor*. U L. Perović, D. Roksandić, M. Velikonja, W. Hoepken i F. Bieber (ur.), *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi* (str. 485–517). Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Vučetić, R. (2018). *O jednom jubileju ili kako se (ne) sećamo Jugoslavije*. Posećeno 20. 5. 2018. URL: <http://www.historiografija.hr/?p=9891>.

Primarni izvori

- PL, 1.12.2018. „Jugoslovenstvo – utopija ili osmi putnik“, Politika, Posećeno 2.12.2018. URL: <http://www.politika.rs/sr/clanak/416895/Kultura/Jugoslovenstvo-utopija-ili-osmi-putnik>
- VN, 1.12.2018. „STO GODINA OD ROĐENJA PRVE JUGOSLAVIJE:Stvaranje Kraljevine SHS - dan za slavlje ili dan žalost“, Večernje novosti, Posećeno 2.12.2018. URL: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:763479-Stvaranje-Kraljevine-SHS--dan-za-slavlje-ili-dan-zalosti>
- PL, 1.12.2018.„Jugoslaviju je bilo lakše zamišljati nego stvarati“ Politika, Posećeno 2.12.2018. URL: <http://www.politika.rs/sr/clanak/417148/Drustvo/Jugoslaviju-je-bilo-lakse-zamisljati-nego-ostvariti>
- BL, 29.11.2018. „Kostić na skupu o stvaranju Jugoslavije: Uloga srpskog naroda i države u Velikom ratu kreće između dve laži“, Blic, Posećeno 1.12.2018. URL: <https://www.blic.rs/vesti/drustvo/kostic-na-skupu-o-stvaranju-jugoslavije-uloga-srpskog-naroda-i-drzave-u-velikom-ratu/wf164n4>
- BL, 2.12.2018.„Kralj Aleksandar Karađorđević dobija spomenik u Beogradu za dve godine“, Blic, posećeno 3.12.2018 URL: <https://www.blic.rs/riznica/kralj-aleksandar-karadordevic-dobija-spomenik-u-beogradu-za-dve-godine/qxeymn3>
- KU, 4.12.2018. „LJUBAV PEKA I MILENE DAPČEVIĆ JE MENJALA ISTORIJU SFRJ: Partizanke nisu mogle da podnesu brak mlade glumice i proslavljenog generala, a Milovan Đilas je stradao jer ih je branio“ Kurir,

- Posećeno 4.12.2018. URL: <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3167019/ljubav-peka-i-milene-dapcevic-je-menjala-istoriju-sfrj-partizanke-nisu-mogle-da-podnesu-brak-mlade-glumice-i-proslavljenog-general-a-milovan-djilas-je-stradao-jer-ih-je-branio>
- VN, 2.12.2018 „SUSRET SA ISTORIJOM: Tito falsifikovao zasedanje Avnoja“, Večernje Novosti, Posećeno 4.12.2018. URL: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:763680-SUSRET-SA-ISTORIJOM-Tito-falsifikovao-zasedanje-Avnoja>
- VN, 29. 11.2018. „Sećanje na Spartance sa Kadinjače“, Večernje novosti, Posećeno 29.11.2018. URL:<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:698513-Secanje-na-Spartance-sa-Kadinjace>
- KU, 2.2.2018. „SVI ZNAJU ZA ČUVENU REČENICU “HJUSTONE, IMAMO PROBLEM”, ALI NE I OVO: Dražin četnik poslao je svog čoveka na Mesec da reši problem! Konačno otkrivena strogo čuvana tajna o 7 Srba u NASA! (VIDEO), Kurir, Posećeno 3.12.2018. URL: <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3165653/svi-znaju-za-cuvenu-recenicu-hjustone-imamo-problema-ali-ne-i-ovo-drazin-cetnik-poslao-je-svog-coveka-na-mesec-da-resi-problem-konacno-otkrivena-strogo-cuvana-tajna-o-7-srba-u-nasa-video>
- BL, 2.12.2018. „JEDNIMA SAN, DRUGIMA KOŠMAR “Jugoslavija je dva puta nastala i nestala, ali nijednom nije umrla PRIRODNOM SMRĆU”, Blic, Posećeno 2.12.2018. URL: <https://www.blic.rs/riznica/jednima-san-drugima-kosmar-jugoslavija-je-dva-puta-nastala-i-nestala-ali-nijednom/zytdgg4>
- DA, 2.12.2018. „Nacionalistička kontrarevolucija“ Danas, Posećeno 3.12.2019. URL: <https://www.danas.rs/kolumna/aleksej-kisjuhas/nacionalisticka-kontrarevolucija/>
- DA, 29.11.2018 „O Srbima, Jugoslaviji i 29. novembru“ Danas, Posećeno 3.12.2019. URL: <https://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/o-srbima-jugoslaviji-i-29-novembru/>
- KU, 2.12.2018, “BOŽE, HVALA TI! BILA JE OVO JUGOSLAVIJA U MALOM: Ceca napravila atmosferu za pamćenje na Jahorini, pa podelila UTISKE, Kurir, Posećeno 3.12.2018. URL: <https://www.kurir.rs/stars/3165319/boze-hvala-ti-bila-je-ovo-jugoslavija-u-malom-ceca-napravila-atmosferu-za-pamcenje-na-jahorini-pa-podelila-utiske-kurir-tv>

KU, 30.11.2018. „VEDRANA RUDAN: Sada je Tito odjednom POBIO jadne Hrvate! U SFRJ smo bili DRŽAVA, a sada smo tržište za nemački kapital i topovsko meso za NATO! EU čeka SUDBINA JUGOSLAVIJE!“, Kurir, Posećeno 1.12.2018. URL: <https://www.kurir.rs/zabava/pop-kultura/3164615/vedrana-rudan-sada-je-tito-odjednom-pobio-jadne-hrvate-u-sfrj-smo-bili-drzava-a-sada-smo-trziste-za-nemacki-kapital-i-topovsko-meso-za-nato-eu-ceka-sudbina-jugoslavije>

PL, 1.12.2018. „Smeh koji je nadživeo Jugoslaviju“, Politika, Posećeno 1.12.2019. URL: <http://www.politika.rs/sr/clanak/416984/Magazin/Smeh-koji-je-nadziveo-Jugoslaviju>

KU, 29.11.2018. “ ZNATE LI ŠTA SMO SLAVILI NA DANAŠNJI DAN KAD SMO BILI DECA: Bilo je neradno, svečano, a na stolu torta i pečenje!“ Posećeno 30.11.2018. URL: <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3163701/znate-li-sta-smo-slavili-na-danasnji-dan-kad-smo-bili-deca-bilo-je-neradno-svecano-a-na-stolu-torta-i-pecenje-anketa>

Brankica Drašković

University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Serbia

THE BATTLE OF MEMORIES: FRAMES OF MEDIA REPRESENTATION OF THE YUGOSLAVIAN PAST

***Abstract:** The aim of the paper was to establish the frames of remembering the Yugoslavian past in the Serbian media in the context of two important anniversaries which coincided: the centenary of the first Yugoslavia (the Kingdom of SHS) and the 75th anniversary of the second, socialist Yugoslavia. Drawing upon the theoretical and methodological paradigms of the memory culture and the concept of framing, the analysis was focused on the coverage of five daily newspapers online editions: Blic, Danas, Večernje novosti, Politika, Kurir and central news programs of the public broadcaster Radio Television of Serbia and Television N1 in the period between 28th November and 4th December. The results of the conducted research showed the presence of three frames: revisionist, nostalgic and critical counter-narrative, constructed by different strategies. The media framing of the Yugoslavian past reflects the decades-long frozen conflict of memory in public discourse between official, institutional, and unofficial critical, engaged, so-called, counter-memories.*

***Key words:** memory, culture of memory, media, frames, nostalgia, Yugoslavia, Serbia*

Borba sećanja: okviri medijskog
predstavljanja jugoslovenske prošlosti